

Kierkegaard og det tragiske

Af ph.d. Kristian Bunkenborg

I min ph.d.-afhandling, *Kierkegaard and the Tragic: Aesthetic Entries into the Concepts of Modernity, Self, and Freedom*, som jeg forsvarede den 27. oktober 2020, forsøger jeg at vise, hvordan Kierkegaards æstetik kan anvendes som et udgangspunkt for at forstå elementer af hans eksistentielle filosofi, og hvordan Æsthetikerens stemme genlyder igennem de senere værker og i de tilbagevendende spørgsmål om begreberne modernitet, selv og frihed. Mit argument er, at dette begyndelsespunkt kan beskrives i lyset af det tragiske og i sammenhæng med de æstetiske værker af den tyske forfatter og filosof Gotthold Ephraim Lessing. I afhandlingen introducerer jeg det tragiske som begreb og som et filosofisk greb, der står i kontrast til den positive filosofi, der er forbundet med Kierkegaards til tider karikerede udlægning af Hegel. Det filosofiske skel mellem Kierkegaard og Hegel er ofte forsøgt forsonet, men det tragiske repræsenterer en mulighed for at anskueliggøre og fastholde skellet og det radikale i Kierkegaards fokus på individet.

Det Tragiske hos Kierkegaard og Lessing

I teksten *Det Antikke Tragiskes Reflex i det Moderne Tragiske* fra den første del af *Enten-Eller* betragter Kierkegaard den isolerede, ensomme lidelse som en konstant, der overskrider skillelinien mellem det antikke og det moderne. Her anvender han den tragiske heltinde Antigone til at vise hvordan den moderne Æsthetikers lidelse og ensomhed også kan ses spejlet i den antikke tragedie. Antigones sorgfulde udbrud fra hendes grav, da hun begræder sin eksistens som hverken levende eller død, udtrykker også Æsthetikerens fortvivlelse. Dette udtryk for individets isolation peger i retning af Kierkegaards senere tanker i *Begrebet Angest* og *Sygdommen til Døden*. Mit argument er dog, at Kierkegaard kun betragter det tragiske vilkår som et begyndelsespunkt for refleksionen. Det tragiske peger også i retning af forsoningen af skellet mellem selvet og den anden, som også er beskrevet i *Kjerlighedens Gjerninger*. Kærligheden er forbundet med muligheden for handling, som er forbundet med den frihed, der bryder ud af den tragiske lidelse.

I afhandlingen forsøger jeg at vise, hvordan Æsthetikeren kan forstås i for-

længelse af Lessings æstetik. Denne forbindelse er nærmere beskrevet i *Afsluttende Uvidenskabelig Efterskrift* som en negativ filosofi. Den negative tilgang er rettet imod den intellektuelle jagt på evidens og sikkerhed. Det helt centrale aspekt ved Lessings og Kierkegaards forståelse af æstetikken er den indlejrede tvetydighed i kunsten, der undviger de metafysiske absolutter. Etymologisk angår æstetikken sansindtrykkene, og netop sanseligheden er central for Æsthetikerens begyndende refleksion over tilværelsen. Konflikten mellem lidenskabene og fornuften bliver allerede beskrevet i titelbladet til den første del af *Enten-Eller*, hvor der citeres fra Edward Youngs *Night thoughts*:

”Er da Fornuften alene døbt,
Ere Lidenskabene Hedninger?”

Det samme spørgsmål om lidenskaber er tilstede i Æsthetikerens undersøgelse af det tragiske som en mulighed for at udtrykke tilværelsens kompleksitet. Ved at tage afsæt i tragediens tårer snarere end aksiomatisk filosofi eller religiøse dogmer inviterer Æsthetikeren sine tilhørere til at overveje, hvor refleksionen begynder. Æsthetikeren tager afsæt i sin lidenskabelige og fortvivlede isolation, og derfra begynder han at strukturere sine erfaringer.

For både Lessing og Kierkegaard gælder det, at æstetikens tvetydighed står som kontrast til videnskabelig skråriskerhed. Dette udgangspunkt udelukker ikke fortolkning eller inddragelse af kunsten i filosofien. Det er ikke en irrationalistisk tilgang til filosofien, men nærmere et forsøg på at udvide filosofiens rammer til også at favne tilværelsens usikkerhed og de kunstneriske repræsentationer. Dette

er i sig selv ikke afvigende fra deres tiders filosofi, men Kierkegaard har øje for den subtile forskel i Lessings arbejde med æstetik. Der er tale om en overgang fra det objektive og generaliserende hen imod det subjektive og individuelt emotionelle i mødet med de tragiske figurer, der altså ikke betragtes som repræsentanter for en forfatters tid og kultur, så meget som de betragtes som spejlbilleder af modtageren.

Antigone og Moderniteten

I arbejdet med at fortolke Kierkegaards og Lessings æstetiske beskrivelser af det tragiske i sammenhæng med det filosofiske begrebsapparat, præsenterer jeg tre tragiske karakterer. Den første af disse er Sofokles’ Antigone, som også er den centrale figur i Kierkegaards tragedietekst. Antigone introduceres som en figur, der overskrider distinktionerne mellem det antikke og det moderne tragiske. På denne måde sås der tvivl om det moderne som kvalitativt adskilt fra det antikke. I Kierkegaards tragedietekst er der en umiddelbar identifikation mellem fortællerstemmen, den tænkte skare af tilhørere og den tragiske figur, Antigone. *Også hun tilhører ikke den verden, hvori hun lever*. Antigone er i en forstand allerede døende, og således giver hun udtryk for det moderne publikums eksistentielle fortvivlelse. Fra sin grav i Sofokles’ tragedie lyder Antigones klagesang:

(850) ἰὼ δούτανος,
οὐτ’ ἐν βροτοῖς οὐτ’ ἐν νεκροῖσι
μέτοιχος, οὐ ζῶσιν, οὐ θανοῦσι
(844). O weh Unselige!

Nicht unter Menschen, nicht unter
Totden,

Im Leben nicht heimisch noch im Tode!

Isolationen i graven og fortvivlelsen i hjemløsheden forbinder Antigone med Kierkegaards senere arbejde med begreberne angst og fortvivlelse. Tragedieteksten er henvendt til det tænkte publikum, der tituleres *Symparankromenoi*, som kan oversættes til de døendes forening eller fællesskab. Den antikke tragiske repræsentation af fortvivlelsen udtrykker også det moderne publikums fornemmelse af hjemløshed og dødelighed, og således udviskes skellet mellem det antikke og moderne. Den tragiske indvending mod begrebet om modernitet fastholder på den ene side lidelsen og fremmedgjortheden som et universelt forhold. På den anden side underminerer den forestillingen om at kunne nå et afklaret refleksionsniveau, fordi refleksionen altid er bundet til erfaringen.

Philoctetes og Selvet

Den næste tragiske indvending angår begrebet om selvet, og dette gøres i dialog med den tragiske helt Philoctetes, som også spiller en rolle både i *Enten-Eller* og i *Gjentagelsen*. I Sofokles' tragedie er Philoctetes blevet efterladt på Lemnos med et uhelbredeligt og råddent sår ved begyndelsen af den trojanske krig. Ti år senere siger en profeti, at der er brug for Philoctetes og hans bue til at gennembryde Trojas mure. Odysseus bliver pålagt at hente Philoctetes eller i det mindste hans bue tilbage til belejringen. For at opnå dette mål medbringer han Neoptolemus, søn af den afdøde Achilleus.

Tragedien beskriver vanviddet og Philoctetes' isolerede lidelse, men den beskriver også hans tilbagevenden til sin menneskelighed gennem kontakten med Neoptolemus. Disse to karakterer bliver

brugt at sætte spørgsmålstegn ved selvet som begreb, da Sofokles viser os både muligheden for at miste sig selv og at genvinde sig selv i en durativ tilblivelsesprocess. Det tragiske forstået i forbindelse med lidelse, tvivl og usikkerhed er en del af denne tilblivelse, da den står som fundament for at kunne forstå den andens lidelser.

Centralt for min analyse af Philoctetes er repræsentationen af hans isolation. Hans ensomhed er monstrøs i sin udstrækning, men den er også genkendelig som en repræsentation af det uomgængelige skel, der består mellem selvet og den anden. Ethvert individ bliver i sin kastethed konfronteret med det fremmede ved alt uden for selvet, og dette ligger netop i det tragiske. Afbildningen af Philoctetes antyder, at der er et tab af selv i fraværet af selskab. Der er ikke en statisk kerne af "selv", som består uden fællesskab, og der er en del af selvet, som endegyldigt kan tabes, selvom man igen skulle finde sig blandt mennesker.

Den tragiske bevidsthed om isolationen som et grundvilkår, der gælder alle mennesker til alle tider, overlader dog ikke mennesket til Silenens dom: at den højeste lykke for et menneske er aldrig at være blevet født, og hvis det er født, så er lykken at dø så hurtigt som muligt. Dette ligger også i den tragiske erfaring af isolation, men for Kierkegaard peger det tragiske også i retning af en overskridelse af isolationen. Denne bevægelse indeholder det skrøbelige håb om frihed.

Emilia Galotti og Friheden

Begrebet frihed bliver i afhandlingen behandlet i forbindelse med Lessings tragiske heltinde, Emilia Galotti. Lessing har

fundet sin inspiration til denne tragedie i den klassiske romerske fortælling om Appius og Virginia. En korrupt hersker forelsker sig i Virginia, og med list og magt gør han sig til herre over hende. Dette resulterer i sidste ende i en politisk revolution og en omstyrtelse af herskeren. Lessing beskriver sin egen interesse i fortællingen som udelukkende indvortes, og at han i sin egen udgave helt vil udelade de politiske aspekter. Lessing fokuserer i stedet på Emilias psykologiske udvikling.

Den skrøbelige mulighed for frihed er forbundet med individets erkendelse af ansvarlighed for den anden, og denne tragiske frihed nærmer sig Kierkegaards beskrivelse af kaldet til at elske. Modsat Æsthetikerens lidelser i begyndelsen af det pseudonyme forfatterskab, står *Kjerlighedens Gjerninger* som et solidt vidnesbyrd om den konkrete mulighed for handlen. Disse to positioner kan betragtes som modpoler, men der er også en udvikling gennem lidelsen som peger hen imod erkendelsen af ansvarlighed og muligheden for at handle. Således betragtet forstås det tragiske som en del af bevægelsen hen imod en forståelse af selvet i dets relation til den anden. Gennem karakterudviklingen i *Emilia Galotti* fin-

des et tilsvarende skrøbeligt fundament for den menneskelige frihed, som også afhænger af individets accept af ansvaret for den anden. I denne bevægelse holdes negativitetens sår åbent, som det beskrives i *Sygdommen til Døden*. Tvivlen og usikkerheden bliver ikke afløst af klarsynet, og der ikke er tale om et endegyldigt frihedsbegreb, hvor individet vinder en umistelig frihed. Den tragiske revurdering beskriver i stedet en durativ prøvelse i friheden.

I sin helhed afprøver afhandlingen muligheden for at anvende litteratur og fiktion, både antik og moderne, til at sætte spørgsmålstejn ved og nuancere filosofiske og teologiske begreber. Det er en metode, som både Lessing og Kierkegaard benytter sig af, og den tjener til at kritisere deres tiders videnskabelige optimisme. Den tragiske tilføjelse til begreberne om modernitet, selv og frihed ligger i høj grad i den æstetiske tvetydighed og i at insistere på utilgængeligheden af endegyldige sandheder. I kontrast til vores tids empiriske og begrebsanalytiske optimisme, står det tragiske som en tilbagevendende påmindelse om tilværelsens stædige modstand mod klassifikationer og om det illusoriske i en stræben efter en klar erkendelse.